

Schets voor een visie op de derde cyclus voor kunst- en creatieve opleidingen

1. Op weg naar een derde cyclus voor de kunstopleidingen in het HBO

In de Wetenschapsbrief van januari 2019 kondigt de minister van OCW aan dat de hogescholen met een kunstopleiding een visie presenteren voor een nieuw te ontwikkelen Derde Cyclus voor het creatieve domein. Met een derde cyclus wordt bedoeld op de fase na de bachelor en master, in feite de voltooiing van de Bologna afspraken. Het gaat daarbij om een fase waarin het verdiepend onderzoek centraal staat.

De aankondiging van de minister valt om een aantal redenen in vruchtbare aarde. De belangrijkste reden is dat er zich in de loop van deze eeuw binnen de HBO sector enkele belangrijke ontwikkelingen hebben voorgedaan* die in feite als bouwstenen voor een derde cyclus kunnen worden beschouwd. Denk daarbij aan de lectoraten. Dat zijn er in het gehele HBO inmiddels zo'n 650, waarvan 40 bij de kunsthogescholen. Er zijn alleen al tientallen lectoren die verbonden zijn met de NWA route kunst en/of de topsector Creatieve Industrie. Denk ook aan de aanwezigheid van een flink aantal bekostigde masters en aan de postdocs die hun intrede hebben gedaan. Al deze elementen dragen bij de ontwikkeling van een onderzoeksklimaat in de kunsten, maar ook in het HBO in den brede. Ze vormen een belangrijke stimulans voor de discussie die zich al langere tijd voordoet over het belang van een derde cyclus in het HBO en in het bijzonder voor het kunstonderwijs. Deze discussie is een logisch gevolg van de Bologna afspraken voor de inrichting van het onderwijs aan Europese instellingen voor hoger onderwijs. Het doel van Bologna is om in heel Europa een gelijk speelveld te creëren voor studenten en docenten. De kern daarvan wordt gevormd door de drie cycli die inmiddels in vrijwel alle vakgebieden zijn ingevoerd: bachelor, master en PhD. Het onderwijs in de kunsten (en breder in het HBO als geheel) in Nederland is hier echter de uitzondering op de regel. Dat geldt niet alleen in de nationale context, maar ook in vergelijking met veel Europese landen, en ook breder internationaal.

In veel ons omringende landen, en ook bijvoorbeeld in de VS is een derde cyclus voor o.a. de kunsten heel gewoon en is het niet vreemd om na de masterfase verdiepend onderzoek te doen en bijvoorbeeld te promoveren in het creatieve domein als beeldend kunstenaar, architect, ontwerper of musicus. Zo'n derde fase, die overigens veel meer is dan een promotie – het gaat in de eerste plaats om de mogelijkheid goed en relevant onderzoek te doen – is belangrijk omdat deze naar verwachting net als in andere vakgebieden de kwaliteit van het onderwijs en het onderzoek in de kunsten en in het creatieve domein zal verhogen. Dat is essentieel voor de kwaliteit van kunsthogescholen als kennisinstellingen, en daarmee uiteraard goed voor de studenten, voor de docenten en onderzoekers, maar ook voor de samenleving als geheel. Immers, een groot deel van degenen die uitstromen uit een tweede of derde cyclus komt terecht in de culturele en creatieve sectoren, alsmede aanpalende gebieden binnen het overheidsbeleid of in het bedrijfsleven. Er is in het algemeen veel maatschappelijke vraag naar interdisciplinaire samenwerking met mensen met ontwerpende en creatieve skills, en de verwachting is dat dat de komende tijd alleen maar zal toenemen. In uiteenlopende sectoren is behoefte aan de kennis en kunde vanuit de kunsten, de kunsteducatie, erfgoed, creatieve en ontwerpende vakken. Dat geldt voor de creatieve industrie, maar ook in het onderwijs, de architectuur of de gezondheidszorg. Internationaal blijkt uit verschillende onderzoeken (OECD, World Economic

Forum) dat *creative skills* hoog scoren in lijstjes met veel gevraagde competenties.¹ Uit een recent KNAW onderzoek is ook gebleken dat er bij werkgevers behoefte bestaat aan gepromoveerden in de kunsten (Promoveren werkt. KNAW, 2016).

Nederlandse kunstenaars en creatieve makers hebben een enorme internationale uitstraling op vrijwel alle gebieden zoals de architectuur, film en fotografie, design, beeldende kunst, muziek (klassiek en modern), en theater en dans.² Dat alles staat of valt met de kwaliteit van de opleidingen en die kwaliteit wordt voor een belangrijk deel gevoed door goed en vernieuwend onderzoek. Een derde cyclus is daarbij een onmisbare schakel wil men het hoge niveau van de kunsten en van de creatieve industrie in Nederland voor de toekomst handhaven.

Het HBO en in het bijzonder de kunst- en creatieve opleidingen staan hiermee voor een volgende stap in hun ontwikkeling. Een stap die voortvloeit uit "Bologna" en tevens tegemoet komt aan een groeiende behoefte in de samenleving naar professionele experts die in hun werkveld de vervolgstap in een derde cyclus hebben kunnen vervolmaken. Dezelfde redenering kan op analoge wijze worden gehanteerd voor andere sectoren in het HBO met een sterke binding met de praktijk. Het gaat er om dat het feit dat er specifieke kenmerken van een domein zijn, onder andere de binding met het professionele veld en de ontwikkeling van een eigen onderzoeksdomein, die de doorontwikkeling van een derde cyclus een logische vervolgstap doet zijn die past bij de ontwikkelfase waarin het HBO verkeert.

Het is daarmee zonneklaar dat dit tevens een grote invloed heeft op de ontwikkeling van de instellingen en de beroepsgroep.

2. De inrichting van een derde cyclus

De inrichting van een derde cyclus voor de kunsten en voor de creatieve industrie is een proces dat een combinatie is van discussies in het vakgebied en met de buitenwereld; en van *learning by doing*, waarbij al bestaande ervaringen (lectoren, masters, post docs, productiehuisen, werkplaatsen, tweede en derde geldstroom onderzoeksprojecten, academische promoties, buitenlandse ervaringen) bouwstenen vormen. Hoe dat proces er precies uit zal zien is nog niet te zeggen, maar een aantal lijnen zijn duidelijk.

Om meteen een bestaand misverstand uit de weg te ruimen, een derde cyclus voor de kunsten en voor de creatieve industrie is niet alleen, en zelfs niet in de eerste plaats, gericht op de ontwikkeling van een promotietraject. Het belang van een derde cyclus is er primair in gelegen dat de onderzoekscomponent in de kunstvakken en de creatieve opleidingen structureel wordt versterkt. Dat is van belang voor de sector als geheel, binnen het hoger onderwijs en daarbuiten. En het is uiteraard belangrijk voor getalenteerde studenten die hier een masteropleiding hebben volbracht. Zij moeten de mogelijkheid hebben om zich in Nederland door middel van verdiepend onderzoek verder te ontwikkelen op artistiek en creatief niveau en op onderzoeksniveau in hun vakgebied. Dit maakt niet alleen het onderzoek sterker, maar voorkomt ook dat studenten naar het buitenland gaan omdat ze daar wel die mogelijkheid hebben.

---

¹ Op de dag van de arbeidsmarktagenda voor de creatieve en culturele sector (19 januari 2019) liet Derk Loorback (directeur EUR onderzoeksbureau DRIFT) overtuigend liet zien dat waar de toenemende robotisering veel menselijk werk deels of geheel overbodig kan maken (administratief, juridisch, in het bankwezen, in de medische sector) dat juist creatieve skills gevraagd zullen blijven.

² Voorbeelden te over, Dutch design heeft een wereldreputatie, dat geldt bv. ook voor Iris van Herpen, Viktor en Rolf voor de mode, of Oscarwinnaar Erik Boer, Michiel Dudok de Wit, of de dance scene. Uit een gezamenlijke publicatie van KNAW, AWTI en Rathenau, blijkt ook dat het onderzoek uit de kunst en cultuursector internationaal bovengemiddeld scoort (Sectorplan SSH Domein, Samen sterker, november 2018).

Er zijn vele andere vormen denkbaar en wenselijk dan een proefschrift en er is daarmee inmiddels ook de nodige ervaring opgedaan bijvoorbeeld in productiehuizen en post academische werkplaatsen, alsook bijvoorbeeld bij ACPA (Academy of Creative and Performing Arts, samenwerkingsverband tussen de Universiteit Leiden en de HdK Den Haag) waar een combinatie van dissertatie en kunstwerk kan gelden als eindresultaat van een promotietraject. De graad die wordt verleend hoeft ook niet per se een doctors graad te zijn, de Rietveld Academie werkt bijvoorbeeld met de titel creator doctus (CrD), en te denken valt ook aan bijvoorbeeld de twee-jarige postdoctorale opleiding die door de Technische universiteiten is ontwikkeld in samenwerking met (en medegefinancierd door) de beroepspraktijk, het Professional Doctorate in Engineering (PdEng). Een andere benaming voor een titel die aan sommige buitenlandse instellingen wordt verleend luidt “doctorate in the arts”. Het is wel belangrijk bij deze voorbeelden te bedenken dat een toekomstige graad in de derde cyclus internationaal herkenbaar moet zijn en liefst eenduidig voor het gehele HBO.³

Voor de inrichting van een derde cyclus is het van groot belang dat de eigen aard van het onderzoek in de kunsten en in het creatieve domein zo goed mogelijk wordt geëxpliciteerd. Dat is geen sinecure omdat het onderzoeksveld zo rijk geschakeerd is, net als haar beroepspraktijk. De vraagarticulatie die daaruit voortkomt is dus ook heel verschillend. Bij de te ontwikkelen derde cyclus zal moeten worden gezocht naar een balans tussen die diversiteit en meer generieke elementen, zoals uiteraard de ontwikkeling van een goed kwaliteitsbeleid (zie ook paragraaf 4). In alle gevallen staat de sterke verbinding met de beroepspraktijk voorop. Bijvoorbeeld door het betrekken van maatschappelijk partners bij derde cyclus trajecten. Deze en vergelijkbare argumenten hebben zoals al gezegd ook gelding hebben in andere sectoren in het HBO.

Ofschoon het onderzoek in de kunsten soms wordt vergeleken met academisch onderzoek, is dat niet ons uitgangspunt bij het ontwikkelen van een derde cyclus. Dat is om meerdere redenen niet zinvol. In de eerste plaats is academisch onderzoek in het algemeen minder met een praktijk verbonden, al verschilt dat per vakgebied, en is er deze eeuw veel meer aandacht ontstaan voor de maatschappelijke relevantie van het academische onderzoek. Het onderzoek in het HBO is praktijkgericht en onderscheidt zich daarmee van fundamenteel en toegepast onderzoek. In de tweede plaats zijn er grote verschillen tussen wat er in verschillende vakgebieden onder academisch onderzoek wordt verstaan. Een eensluidende definitie is er dan ook niet. In de derde plaats, en in feite de belangrijkste reden, is de inrichting van een derde cyclus nu juist nodig is om de eigenheid, het unieke, van praktijkgericht onderzoek in de kunsten en in het creatieve domein, handen en voeten te geven. Het is onderzoek dat nauw verbonden is met het creatieve proces, *research by design* is een term die in dat verband bij sommig onderzoek wordt gebruikt. Maar er zijn zoveel verschillende sectoren in de sector – beeldende kunst, ontwerpopleidingen (o.a. architectuur), theater, muziek, dans, film, fotografie, schrijven, nieuwe media, gaming en de lijst is veel langer – dat die term maar deels de lading dekt. Als er al een overeenkomst is met het academisch onderzoek, is het de veelvormigheid van het onderzoek. Zomaar een paar voorbeelden: Archiefonderzoek gericht op duurzame ontsluiting van de Nederlandse mime met zeer fundamentele vragen als “hoe ontsluit je een archief dat betrekking heeft op *belichaamde kennis* en voortkomt uit een bij uitstek fysieke praktijk?”, of onderzoek dat kijkt naar de rol die games kunnen spelen bij de *empowerment* (bewustwording, activeren van eigen kracht) van burgers in allerlei sectoren van de digitale samenleving, zoals de gezondheidszorg, stedelijke ontwikkeling, het onderwijs. Het kan gaan over het effect van de permanente aanwezigheid van camera’s in de stedelijke omgeving, of over

---

³ Overigens is er internationaal nu niet direct een eenheid te signaleren in de terminologie, getuige de volgende termen die curator James Elkin opsomt: the DCA (Doctorate of Creative Art), the DFA (Doctorate in Fine Art), the studio-art PhD; the practice-based doctorate, the interdisciplinary creative arts PhD. (James Elkins, the three configurations of practice based PhDs, Printed project, issue 4, pp. 7-20, April 2005)

andere maatschappelijke vragen, of filosofische of historische onderwerpen, erfgoed kwesties, fundamentele vragen over de aard van creatief onderzoek in de beeldende kunst, de dans of de muziek, onderzoek naar nieuwe materialen, de onderwerpen en vormen zijn eindeloos,

Er wordt overigens vaak samengewerkt met academische wetenschappers en daarbij is uitwisseling over verschillende vormen van onderzoek een belangrijke factor is. Op dit moment wordt er met name samengewerkt in het kader van de Route Kunst van de Nationale Wetenschapsagenda en de topsector Creatieve industrie. Die ervaringen zullen ook zeker bijdragen aan de ontwikkeling van een derde cyclus.

Tenslotte is het ook van belang om op te merken dat waar het om gaat is een derde cyclus mogelijk te maken voor onderzoek *in* de kunsten (c.q. het creatieve domein) en niet *over of naar* de kunsten. Promoveren als kunstenaar of maker is op een aantal universiteiten wel mogelijk, maar dergelijke promoties conformeren zich meestal aan de normen van bestaande vakgebieden (geschiedenis, sociologie, cultuurstudies, wetenschapsonderzoek). Deze kunnen artistiek en praktijkgericht onderzoek betreffen waar tekst en kunstwerk in combinatie onderdeel zijn van het promotietraject. Dat is uiteraard van groot belang en dat dient zeker te worden gecontinueerd. Maar bij een derde cyclus voor de kunsten zoals de hogescholen die voorstaan gaat het om iets anders. Dat komt niet in de plaats van datgene wat er al is, maar is complementair en richt zich op het eigen werkveld. Dat onderzoek kan veel verschillende vormen aannemen zoals boven is aangegeven, en er is ook methodologische variatie zoals archiefonderzoek, tekstgericht onderzoek of onderzoek in een studio of lab. Het onderzoek kan meer of minder experimenteel van karakter zijn, maar heeft dus altijd een directe verbinding met de kunst- of creatieve praktijk, d.w.z. vragen komen daarvandaan en resultaten komen weer terug in de praktijk. Dit onderzoek kan daarbij zeker voldoen aan algemene eisen die aan kwalitatief goed onderzoek worden gesteld, wetenschappelijk onderzoek of ander onderzoek (bijvoorbeeld journalistiek of forensisch onderzoek).

Hoewel er niet een unieke lijst van algemene eisen bestaat, is er wel een redelijke mate van consensus over waaraan goed, betrouwbaar onderzoek moet voldoen. Goudsblom benoemde lang geleden vier kernwaarden - precisie, systematiek, reikwijdte en relevantie (Goudsblom, 1974, Balans van de Sociologie) - die voor ieder kwalitatief goed onderzoek opgaan, en ook kunnen worden gebruikt voor artistiek onderzoek. Daan Andriessen noemt in zijn openbare les drie begrippen voor goed HBO onderzoek: praktisch, relevant en methodisch grondig (Andriessen, Openbare Les, 10 april 2014). Andere begrippen die vaak worden genoemd, zoals herhaalbaarheid, gelden vooral voor een bepaalde vorm van onderzoek, in het bijzonder het kwantitatieve of lab onderzoek.

3. Ontwikkeling kunstonderwijs, nationaal, Europees

Het is goed om nu eens te beschouwen hoe het is gesteld met het denken over een derde cyclus binnen het kunstonderwijs op hogescholen en universiteiten in Nederland, en hoe zich dat verhoudt zich tot wat er internationaal gebeurt.

Zoals hierboven beschreven zijn er in deze eeuw voldoende bouwstenen ontstaan die kunnen bijdragen aan een derde cyclus voor de kunsten en meer in den brede de creatieve opleidingen. In deze domeinen heeft zich in Nederland de laatste jaren een forse ontwikkeling voorgedaan op het gebied van het onderzoek. Er zijn 15 hogescholen waar studenten kunstopleidingen kunnen volgen, en daarnaast zijn er ook andere hogescholen en universitaire opleidingen voor de creatieve sector, zoals de CMD opleidingen aan hogescholen en de ontwerpende opleidingen aan de technische universiteiten⁴. Er zijn ruim 40 'kunst' lectoraten in Nederland en er zijn nog

---

⁴ ACPA en de samenwerking in Amsterdam zijn al genoemd, een ander mooi voorbeeld is het samenwerkingsverband 'Dutch Fashion in a globalized world' van de Radboud Universiteit Nijmegen,

meer lectoren thematisch verbonden met de kunst en het creatieve domein.⁵ Er is dus zeker sprake van een kritische massa wanneer het aankomt op kennis en kunde betreffende het onderzoek in de kunsten en in het creatieve domein. Maar de bouwstenen liggen nog los en op de hogescholen is het niet mogelijk om na de bachelor en de master een traject te volgen in de vorm van een derde cyclus opleiding die de student de mogelijkheid biedt tot verdiepend onderzoek en het behalen van een postdoctorale graad. Daarmee ontbreekt de laatste schakel in een volwaardige opleiding als volgt kan worden verwoord⁶: 1^e fase, bachelor is incubating, 2^e fase is prototyping (master niveau) en de 3^e fase is verdieping via scaling & mainstreaming (PhD level), een indeling die uit de ICT afkomstig is. Een andere benadering die het belang van het gehele gebouw benadrukt is⁷: in de bachelor en masterfase staan het individu en de individuele ontwikkeling van de student centraal (het is immers opleiding) en in de derde fase staat de impact en het maatschappelijk belang centraal en is het onderzoek primair.

Als een logisch gevolg van de Bologna afspraken waarin het Europese hoger onderwijs beleid is vastgelegd, is het in veel Europese landen (en elders in de wereld) wel mogelijk een derde cyclus in de kunsten te doen. Dat heeft er onder andere toe geleid dat voor veel internationale posities in de kunstwereld een doctoraat als een vereiste of als een aanbeveling geldt.⁸ Maar belangrijker is dat het ontbreken van een postdoctorale fase inmiddels een rem begint te vormen op de verdere ontwikkeling van de kwaliteit van het onderzoek (en dus ook op het onderwijs) in de kunsten.⁹ En dat is om allerlei redenen ongewenst, niet in de laatste plaats vanwege het maatschappelijk belang, met name in het licht van de creatieve industrie. De Raad van Cultuur en de Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie brachten in 2015 het advies 'De waarde van creativiteit' uit.¹⁰ In dit advies wordt benadrukt dat creativiteit de grondstof is voor innovatie en dat de creativiteit kan worden gestimuleerd door creatief talent meer ruimte te bieden, zodat hun potentieel voor de samenleving en de economie beter kan worden ingezet. Breed inzetten op creatief talent loont, dit blijkt ook uit het onderzoek van de Atlas van Gemeenten waarin staat dat regio's met een aantrekkelijk cultureel klimaat economisch beter presteren. Het onderzoek in de kunst en de creatieve opleidingen stimuleert het creatieve talent en draagt bij aan het innovatieve vermogen van de creatieve sector en daarmee van de samenleving als geheel. Het spreekt vanzelf dat een dergelijk belang vergelijkbaar is in andere sectoren van het HBO.

ArtEZ hogeschool voor de kunsten, Saxion Hogescholen/Academie Toegepaste Kunst en Techniek, het Amsterdam Fashion Institute en de Universiteit van Amsterdam. Ook de mode-industrie draagt bij aan het onderzoek. De Technische universiteiten bieden opleidingen aan in de architectuur (bouwkunst!) en ontwerpende vakken.

⁵ 66 lectoren (8,2 % van totaal uitgaande van 800 lectoren) geven aan zich thematisch te verhouden tot de NWA-route Kunst en cultuur en 91 (11,3 % van totaal) lectoren tot de topsector Creatieve industrie (SIA enquete).

⁶ Citaat Nishan Shah, lid CvB ARTEZ, 6 februari 2019

⁷ Citaat Marijke Hoogenboom, lector AHK, 6 februari 2019

⁸ Wereldwijd zijn er 280 instituten die de mogelijkheid bieden om te promoveren (ELIA 2016, The 'Florence Principles; on the doctorate in the Arts)

⁹ In het rapport 'Ontwerp voor de toekomst' van de Raad voor Cultuur (2018) wordt gesteld dat de sector gebaat is: "bij een breed scala aan onderzoekspraktijken: van hightech academisch tot ambachtelijk materieel. Ontwerpers zouden dan ook beter aansluiting moeten krijgen bij de financieringsbronnen, zoals NWO en SIA. De raad moedigt de sector óók aan zijn eigen onderzoekstraditie te versterken, bijvoorbeeld door in de kunstvakopleidingen een onderzoekspraktijk te stimuleren."

¹⁰ <https://www.cultuur.nl/adviezen/sectoroverstijgend/de-waarde-van-creativiteit/item3374>

Het ontwikkelen van een derde cyclus voor de kunst- en creatieve opleidingen is niet alleen belangrijk voor de studenten die een post-doctorale graad ambiëren, maar vooral ook voor de versterking van het veld van de kunsten en de creatieve sector als geheel. Er is in de sector de nodige ervaring met diverse vormen van postdoctoraal onderwijs en onderzoek, ook bv. bij de Rijksacademie, en er is inmiddels een ruime mate van praktische ervaring en theoretische kennis, om de uitwerking van zo'n derde cyclus ter hand te nemen. Ook zijn er in diverse naburige landen tal van voorbeelden te vinden (Vlaanderen, Duitsland, Scandinavië). Het belang van een derde cyclus is inmiddels ook buiten de sector doorgedrongen. De minister van OCW kondigt expliciet een visie op de ontwikkeling van een derde cyclus voor de creatieve sector aan en ook uit de recente KNAW studie over de toekomst van het promoveren in Nederland blijkt dat er een groeiende behoefte is aan een derde cyclus voor het kunstonderzoek. De KNAW toont zich positief en merkt ook op dat het past in een veranderende maatschappelijke behoefte aan meervormig postdoctoraal onderwijs. Ook de Akademie van Kunsten is geïnteresseerd in de verdere uitwerking van ideeën over een derde cyclus voor de kunsten.

Kortom, er zijn binnen de sector voldoende bouwstenen, en de omgeving van beleid, wetenschap en maatschappij, is positief gestemd over deze ontwikkeling. Tijd voor actie!

4. Kwaliteit en relevantie van onderzoek

Alvorens aan te geven wat die actie zou moeten zijn, is het belangrijk om iets te zeggen over aspecten van kwaliteit en relevantie van het onderzoek in de kunsten en het creatieve domein. Immers, om onderzoek bestendigheid te geven zijn deze aspecten essentieel. Het beoordelen van de kwaliteit en (maatschappelijke) relevantie van onderzoek, of het nu om academisch onderzoek gaat of om onderzoek dat in de hogescholen wordt gedaan, heeft zich in de laatste decennia ontwikkeld tot een professionele activiteit met alles wat daarbij hoort, zoals protocollen, indicatoren, commissies, geldverdelingsmechanismen etc. Voor de universiteiten in Nederland is het Standard Evaluation Protocol (SEP) ontwikkeld, voor de hogescholen het Brancheprotocol Kwaliteitszorg Onderzoek (BKO). Beide protocollen dateren van het begin van deze eeuw en worden om de zes of zeven jaar bijgesteld naar aanleiding van een review en overleg tussen de instellingen. SEP en BKO vertonen grote overeenkomsten zowel in uitgangspunten als in structuur en inrichting. In beide protocollen worden kwaliteit en relevantie min of meer gelijkwaardig behandeld. Zo zijn er in beide gevallen drie hoofdcriteria die informatie geven over onderzoekskwaliteit en relevantie, die de productie, het gebruik en de waardering betreffen, ligt er in beide gevallen een grote verantwoordelijkheid voor de uitvoering bij de instellingen, en is er een meta-commissie die toeziet op de uitvoering van de beoordelingen. Zo bezien is het vraagstuk van de beoordeling van kwaliteit en relevantie van onderzoek goed georganiseerd en bovendien hebben de hogescholen daar ook al ervaring mee. Belangrijk is ook dat in beide gevallen de beoordeling bestaat uit drie centrale elementen die overeenkomen: een overkoepelend raamwerk voor iedereen, daarbinnen de mogelijkheid om indicatoren te kiezen die het best passen bij het onderhavige vakgebied, en een beoordelingscommissie bestaande uit vakbroeders en -zusters (de 'peers') die de eenheid evalueert. Uiteraard zijn er ook verschillen aan te geven die vooral te maken hebben met verschillen tussen academisch onderzoek en onderzoek in het HBO, in het bijzonder de praktijkgerichtheid van dit laatste. Daarom is er in het BKO expliciete aandacht voor de beroepspraktijk, naast de kennisontwikkeling zelf (en ook voor het onderwijs wat in het SEP niet het geval is, afgezien van het PhD onderwijs). Bij het SEP is de aandacht meer gericht op de theorieontwikkeling afgemeten aan de positie van het onderzoek in de internationale context van het vakgebied, of eventueel de nationale context voor die gebieden die vooral op Nederland zijn gericht (Nederlandse taal- en letterkunde, vaderlandse geschiedenis, veel juridische vakken, maar ook technische vakken die voornamelijk opleiden ten behoeve van de Nederlandse infrastructuur). Overigens gaat het hier niet om een simplistische tegenstelling tussen praktisch en theoretisch onderzoek. De focus op praktijkgericht onderzoek is een bijzondere toegevoegde

waarde vanuit de vraagstelling en de doelstelling van het onderzoek, die complementair is aan het toegepaste onderzoek in de universiteiten.

Niettegenstaande het hierboven beschrevene, en de flexibiliteit die er zeker is in het BKO, is het nodig om apart aandacht te besteden aan de beoordeling van het onderzoek in de creatieve sector omdat het onderzoek dat daar wordt gedaan een aantal bijzondere kenmerken heeft die men niet of in mindere mate terugvindt bij ander onderzoek. Een dergelijke aanpak is ook voor andere sectoren te maken en is daarmee uiteraard een gemeenschappelijk kenmerk: de eigenheid van het domein bepaalt mede de wijze van evalueren en beoordelen.

5. De beoordeling van onderzoek in de creatieve sector

Onderzoek in de kunsten en de creatieve sector (dus niet *over* de kunsten) is over het algemeen sterk gebonden aan het maakproces en net als in de wetenschap organisatorisch zeer gevarieerd, van individuele projecten tot kleine en grotere samenwerkingen. Er heeft zich in het hoger onderwijs een praktijk ontwikkeld waarin het goed mogelijk is om kunstproducten en -processen te vergelijken en te beoordelen, bijvoorbeeld op grond van de grondigheid van gevolgde methode, of de relevantie voor de praktijk (zie openbare les van Daan Andriessen), of bv. het materiaalgebruik, of compositorische elementen. Maar daarmee wordt in de eerste plaats de noodzakelijke ondergrond voor kwalitatief goed werk beoordeeld, nog niet de inhoudelijke kwaliteit van het werk, of de innovatieve potentie. Dat is overigens ook lastig in de academische wetenschap, maar daar lost me dit op door vergelijkende maten te gebruiken, met name ten aanzien van de productiviteit en de verwijzingen van anderen naar het werk (citaties). Dat zijn in feite proxy indicatoren voor kwaliteit, het zegt iets over hoe goed anderen het werk vinden. Wat het in de creatieve sector extra lastig maakt is dat er nogal verschillende vormen worden beoefend, elk met hun eigen uitingsvormen, maakprocessen en praktijken: beeldende kunst, film, audio, dans, muziek, ontwerpende vakken zoals bouwkunde, mode, gaming, fotografie, enz. Ondanks dat zijn er wel degelijk aanknopingspunten om een beoordelingssystematiek voor onderzoek in de kunsten te ontwikkelen.

In de eerste plaats is het verstandig om voor de beoordeling van onderzoek in de kunsten en in het creatieve domein te kijken naar methodieken die elders worden gehanteerd. Er zijn in de wereld veel derde cyclus opleidingen in de kunsten en er zijn daarvoor evaluatiepraktijken ontwikkeld. Vaak is er een combinatie van peer review, methodische aspecten en soms kwantitatieve of kwalitatieve data. In Nederland kan inspiratie worden gevonden bij het promotiereglement dat door de Rietveldacademie is ontwikkeld. In de tweede plaats is het goed om te kijken naar wat het veld in de kunstensector belangrijke elementen vindt om in een beoordeling mee te wegen. En ten derde is het belangrijk om te zien hoe hogescholen in het algemeen hun beoordelingsproces hebben georganiseerd en welke elementen daarvan zouden passen binnen beoordelingen in de creatieve sector. Daarbij kan worden aangesloten bij de ervaringen die inmiddels in de BKO beoordeling worden opgedaan bij lectoraten.

Een voorbeeld waar in deze context zeker naar kan worden gekeken is het QRiH dat voor de academische geesteswetenschappen is ontwikkeld (www.qrih.nl). Dit protocol is op basis van het SEP ontwikkeld rekening houdend met de voor geesteswetenschappen specifieke productie en communicatievormen die op een aantal punten afwijken van die in de natuurwetenschappen (taal, vorm en publiek van publicaties, verbinding met specifieke praktijken). Omdat het niet makkelijk is om voor veel gebieden in de geesteswetenschappen harde indicatoren te vinden, neemt QRiH als uitgangspunt het narratief van een onderzoeksgroep en stelt de vraag waarom het werk belangrijk en relevant is voor zowel het vak zelf als voor de maatschappij. In het narratief wordt de verbinding gelegd tussen beide, tussen theorie en praktijk. Het narratief kan

worden onderbouwd met data die zowel kwantitatief als kwalitatief kunnen zijn, bv. een goede case beschrijving, Beoordelingscommissies bestaan niet alleen uit peers, maar ook uit praktijk mensen.

Deze kenmerken lijken ook bijzonder goed te passen bij nieuwe ontwikkelingen in de kunstpraktijk zoals bijvoorbeeld het transmediaproject waaraan het kernteam van het HKU Lectoraat Performatieve Maakprocessen heeft gewerkt als maker/onderzoeker, geïnitieerd door Maartje Nevejan en CeruttiFilm. Vanuit verschillende disciplines (van taal tot muziek en mixed media) werkten zij samen met verschillende ervaringsdeskundigen om hun absence ervaring te verbeelden en daar een nieuwe taal voor te vinden. In het project komen onderwerpen aan de orde uit de hedendaagse kunstpraktijk, zoals co-creatie, hybride kunstenaarschap, eigenaarschap en artistieke ethiek, de rijkdom en complexiteit van transmediaprojecten en de nieuwe vormen van kennis die de kruisbestuiving van kunst en wetenschap op kunnen leveren, alsmede in dit geval de relevantie voor de praktijk in de zorg.

De relevantie van dergelijk vernieuwend werk en/of de waardering ervan kan via een narratief goed worden duidelijk gemaakt. Bovendien bestaan er ook methodieken die kunnen aantonen hoe er in de omgeving van het werk wordt gereageerd. In QRiH wordt bv. gewerkt met de contextual response analysis (CRA). Deze methodiek maakt gebruik van sporen in digitale databases (Lexis Nexis) en media (Google of Google scholar), en is ontwikkeld door een van de ontwerpers van QRiH, Ad Prins.

6. Volgende stappen

De conclusie uit het bovenstaande kan niet anders zijn dan dat de hogescholen eraan toe zijn om stappen te zetten die leiden tot een volwaardige derde cyclus voor het onderzoek in het onderhavige geval de kunsten en in het creatieve domein. Er is inmiddels flink wat ervaring opgedaan met onderzoek, inhoudelijk en institutioneel, het belang voor het werkveld en voor de creatieve industrie is evident, er zijn voldoende bouwstenen in de vorm van lectoraten, erkende masters, post docs, en er is samenwerking met onderzoekers aan universiteiten. En er zijn voldoende opties en instrumenten om kwaliteitsbeleid te ontwikkelen. Daarnaast blijven er natuurlijk vragen, bijvoorbeeld over de veelvormigheid van het onderzoek in deze sector, over de huidige capaciteit voor het onderzoek, of over de aard en vorm van het postdoctorale onderzoek, voor zover het niet op een (academische) promotie is gericht.

In het licht hiervan stellen wij voor een aanpak te kiezen die past bij het onderzoek in de kunsten, en dat is enerzijds het experiment niet te schuwen, en anderzijds de relatie met de praktijk voorop te stellen. Gelet op de (vooralsnog) beperkte capaciteit van de opleidingen in deze sector afzonderlijk, ligt het voor de hand om de krachten te bundelen. Daarmee voldoen we ook aan de oproep van de minister van OCW die op de dag van de arbeidsmarkt zei: Toon eenheid, dan maken we de sector sterker!

Ons voorstel is dat er een landelijk initiatief komt voor de vormgeving van de derde cyclus in dit domein. Als voorbeeld kan men kijken naar de landelijke onderzoekscholen in de geesteswetenschappen die om precies dezelfde redenen zijn opgericht, en naar de Centres of Expertise die in het HBO de afgelopen jaren zijn ontstaan. Door de grote spreiding in de sector is de capaciteit op individuele posities soms te beperkt om voldoende capaciteit ter plaatse te genereren, en een landelijke bundeling van krachten heeft bovendien het voordeel dat er van elkaar wordt geleerd. Het idee is dat dit platform in de eerste fase wordt gebruikt om creatief na te denken over de vormgeving en daarbij het experiment niet te schuwen. Men kan daarbij vertrouwen op de eigen inventiviteit, maar ook naar voorbeelden kijken (zie bijlage 1 voor inspiratie)

Voorwaarde is wel dat zo'n landelijk initiatief – onder de voorlopige werktitel “*Dutch Professional Graduate Programme for the Arts and Creative Industries*” - bestuurlijk voldoende zwaar wordt opgehangen. Er zal de bereidheid moeten zijn tot gezamenlijke financiering er zal

een voldoende zware leiding – zowel inhoudelijk als bestuurlijk - moeten komen, met voldoende vrijheid een gezamenlijk opleidings- en onderzoeksplan te ontwikkelen. Op die plekken waar lokaal voldoende massa ontstaat kan een “locale” Graduate School worden gevormd. Daar kan ook regionale samenwerking vorm in krijgen, b.v. samen met collega-hogescholen en eventuele universitaire partners.

Voorgesteld wordt om een een groep kwartiermakers opdracht te geven de inrichting van de *“Dutch Professional Graduate Programme for the Arts and Creative Industries”* vorm te geven.

Daarbij zal er goed moeten worden geïnventariseerd welke organisaties, landelijk en misschien ook internationaal, van belang zijn om bij dit traject te betrekken, direct dan wel indirect. Landelijk zijn er allerlei voorbeelden van succesvolle onderzoeksprojecten en bredere samenwerkingen, en sommige overschrijden de landsgrenzen. Voor de hand ligt om te kijken naar de NWA en de creatieve industrie, maar er zijn tal van andere voorbeelden in binnen- en buitenland.

Daarnaast is het verstandig om na te denken over de relatie met belangrijke strategische partners, in de eerste plaats het ministerie van OCW, maar ook bijvoorbeeld met de universiteiten/VSNU, de KNAW, NWO.

Tenslotte is het goed een punt op de horizon te kiezen waarop het plan kan worden gerealiseerd en daarvandaan terug te rekenen naar het moment nu. Doelstelling op de korte termijn is het plan voor zo'n landelijk programma voor de kunsten en de creatieve sector op te laten nemen in de Strategische Agenda eind 2019 waarin een voorstel tot wetswijziging van de WHW komt die het mogelijk maakt een erkende en wettelijk geregelde derde cyclus op te zetten.

Dat betekent dat het kort dag is!

Bijlage 1

Een voorbeeld uit Ierland, GradCam, van hoe een ambitieus instituut voor onderzoek in de kunsten er uit kan zien (www.gradcam.ie)

Mission and Policy

MISSION: THE GRADUATE SCHOOL OF CREATIVE ARTS AND MEDIA

The Graduate School of Creative Arts and Media (GradCAM) is an exciting collaborative initiative of international and all-island significance which builds on the expertise of the Dublin Institute of Technology (DIT). The School exists to grow the sector of creative arts and media research and to be Ireland's centre for doctoral research education across design, visual and performing arts, media practice and their associated critical, historical and theoretical discourses. The School is established in order to:

AIM 1 Develop Research

Promote research excellence in design, visual and performing arts, creative/digital media, and the technical, critical, theoretical and historical underpinnings of these disciplines/practices via doctoral programmes, research and graduate training.

AIM 2 Build the Sector

Develop the sector on an all-island basis in order to fill gaps in creative arts and media research infrastructure – as demonstrated in international scholarly and practical output across the creative arts and media sector.

AIM 3 Collaborate and Internationalize

Share and enhance research knowledge and resources through active collaboration with relevant external and international agencies, organisations, and networks – aligning European, national and institutional priorities.

AIM 4 Demonstrate Value

Demonstrate saliency and value of contribution to key stakeholders and broader society – evidenced by securing diversified investment, resources, and establishing sustainability.

AIM 5 Practice as we teach – be a learning organization

Establish a collaborative learning environment and operational culture that generates a critically innovative, change-responsive and dynamic learning organization.